

Trajnostni razvoj med mavrico teorij in skromno prakso

Dr. Dušan Plut, Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta

Uvod

Človeštvo in z njim gospodarstvo je na ključnem civilizacijskem razpotju, ujeto v zatezujočo entropijsko zanko in socialno erozijo. Med znanstveniki, ki raziskujejo planetarni ekosistem, ni več nobenega dvoma, da je prihodnost človeštva in kakovost življenja odvisna od naše zmogljivosti doseganja trajnega ravnovesja z globalnim okoljem, naravo. Narašča spoznanje, da se globalnemu izčrpanju in degradaciji okolja lahko izognemo zgolj z okolju in naravi prilagojeno dejavnostjo, ki bo ohranila ključne planetarno pomembne vire ter življenjske oskrbne sisteme. Rekonstrukcija gospodarstva pa zahteva spremembe v vseh poljih človekove dejavnosti, načinu organizacije podjetništva in svetovnega gospodarstva ter trgovine, vključno s spremembami v sistemu vrednot. Tragedije, ki jo povzročajo človekova sebičnost, pohlep in neodgovornost do tega sveta in prihodnjih generacij, namreč ne doživljajo več le skupni pašniki, ampak tudi ozračje, polarni kraji, oceani reke... (Anko, 2009).

Ali je trajnostna (trajna) paradigma in trajnostni razvoj rešilna bilka samouničujoče človeške vrste? Ali pa je trajnostnost (trajnost), sonaravnost zgolj vse bolj potrošniško, profitno izrabljeno ozelenjeno besedičenje, ki v terminološkem močvirju različnih teoretičnih interpretacij omogoča ribarjenje v kalnem in postaja izgovor za zgolj kozmetično ozelenjevanje v praksi ?

Terminološka mavrica (zmeda?) opredeljevanja trajnostnega razvoja, trajnostnosti/sonaravnosti – »opravičilo« za ne-trajno prakso?

Svetovna komisija za okolje in razvoj pri ZN (ti. Brundtlandina komisija) je v končnem poročilu Our Common Future (World Commission on Environment... 1987, s. 43) najbolj citirano in uporabljeno, a hkrati vsebinsko ohlapno definicijo trajnostnega oziroma trajnega razvoja, »*sustainable development*« (SD) opredelila kot: »obliko razvoja ali napredka, ki zadovoljuje potrebe sedanjosti brez ogrožanja zmogljivosti prihodnjim generacijam za zadovoljevanje njihovih potreb«. Munro (1995) predlaga, da je smiselno ločevati trajnostnost (trajnost) kot koncept, ključni kriterij presoje razvoja in SD kot dosegljivi cilj. Večji dobički, delovna mesta in dobrine so po njegovem mnenju brez učinka, če so doseženi na račun stroškov trajnostnosti.

SD je torej niz dejavnosti, ki naj bi trajno izboljšale razmere za človeštvo (Munro, 1995). Vendar izboljšanje materialnih in socialnih razmer sedanje generacije ne sme biti doseženo na račun degradacije kakovosti okolja (v širokem pomenu, torej v biofizikalnem in ekonomsko-socialnem pomenu) in virov, ki bi prihodnje generacije postavilo v neenakopraven položaj. Želja »izboljšanja« razmer, blagostanja za vse ljudi in upoštevanje potreb prihodnjih generacij (medgeneracijska enakost) sta temeljna cilja SD (Bell in Morse, 2003). Munro (1995, s. 29) izrecno podčrtuje, da je po njegovem mnenju za udejanjanje koncepta SU najbolj sprejemljiva starejša, nekoliko ožja, a natančna definicija SD: **»izboljšanje kakovosti življenja človeka znotraj nosilnih zmogljivosti oskrbnih ekosistemov«**. Tako zasnovana definicija seveda izključuje kakršnokoli »trajno gospodarsko rast«, ki slej ko prej preseže univerzalne ekosistemske, biofizikalne zmogljivosti oziroma omejitve!

Evropska agencija za okolje in Bell ter Morse (2003, s. 4) opredeljujejo SD kot povezovanje, soodvisnost, sožitje sicer treh tradicionalno ločenih polj gospodarstva, okolja in družbe (sociale). Seljak (2000, s. 15) sodi, da je primernejša uporaba pojma uravnoveženi razvoj, hkrati pa opozarja, da je navedeni pojem interdisciplinaren in ga predstavniki posameznih strok različno razumejo.

Vsekakor je na mestu pripomba Pirnata in Anka (2001, s. 14), da trajnostni razvoj morda ni najbolj posrečen prevod angleške besede »sustainable«, katere pomen bi po njunem mnenju bolje opredelili z besedami kot npr. zadržan, vzdrževan. Vendar sodita, da se je pojem trajnostni razvoj v okoljski zakonodaji pri nas že tako uveljavil, da je na mestu zgolj opozorilo na večplastni pomen izraza. Po njunem razmišljanju lahko besedo trajnostnost v okolju povezujemo z različnimi dejavnostmi kot npr. trajnostno gospodarstvo, trajnostna raba (v povezavi z rabo obnovljivih naravnih virov, organizmi in ekosistemi). V bistvu izraz označuje proces ali stanje, ki ga lahko vzdržujemo v nedogled, obenem pa opozarjata tudi na ločevanje med načeloma trajnostnosti in sonaravnosti (Pirnata in Anko, 2001, s. 14).

Podčrtati torej velja, da se v različnih znanostih pojem trajnostnosti vsebinsko različno tolmači, definira. Načelo trajnostnosti se tako obravnava enoplastno (z vidika okolja in narave) ali večplastno (z vidika okolja in narave, gospodarstva in družbe oziroma sociale). V obeh primerih pa je ključno izhodišče trajno prilagajanje človeštva zmogljivostim (omejitvam) okolja in narave.

Koncept trajnostnosti/sonaravnosti je praviloma pojmovan tridimenzionalno, okoljsko, gospodarsko in socialno. Konceptu trajnostnosti/sonaravnosti pa je potrebno dodati vsaj še dva polja: demokratični politični sistem (proces) sprejemanja odločitev in vrednostni sistem družbe. Koncept trajnostnosti/sonaravnosti torej ne sme biti zasnovan zgolj na objektivnih trajnostnih sestavinah, vključevati mora tudi poti za doseganje trajnostnega cilja, torej procese udejanjanja, zasnovane na etiki. Geografinja Mansfieldova (2009) podčrtuje, da koncept trajnostnosti ni zgolj tehnično, temveč tudi etično in politično polje, saj ne smemo prezreti npr. centrov moči, ki močno vplivajo na ustvarjanje okoljskih problemov.

Navedena večpomenskost pojma trajnostnosti je npr. za geografijo dodaten razlog za rabo pojma *sonaravnost* (*sonaravno*), ki je vsebinsko ožji, veže se na udejanjanje načel varstva okolja in narave, torej na okoljsko trajnostnost (brez ekonomske in socialne stranice trajnostnosti). Lah (1995, 2002) tako definira sonaraven kot usklajen z naravo, uravnovežen z okoljem in tudi dolgoročno razvojno usklajen. Z besedo sonaravnost torej podčrtujemo način (usmeritev, smernica) za ohranjanje naravnega (okoljskega) »kapitala«, torej naravi in (geografskemu) okolju trajno (primerneje dolgoročno) prilagojeno delovanje (dejavnosti) družbe (Plut 2005).

Pojem trajnostnost je torej dejansko širši (obsega gospodarsko, družbeno in okoljsko trajnostnost) in večpomenski od pojma sonaravnost, ki se veže na udejanjanje načel varstva okolja in narave. Z besedo sonaravnost torej podčrtujemo način (usmeritev, smernica) za ohranjanje naravnega kapitala,

naravi in okolju trajno (primerneje dolgoročno) prilagojeno delovanje (dejavnosti) družbe.

Za načrtovanje udejanjanja okoljske, gospodarske in socialne (družbene) trajnostnosti so ključne: a) potrebe človeka, b) okoljske omejitve c) gospodarsko-socialna varnost in d) medgeneracijska pravičnost (odgovornost). Civilizacijska sporočilna nota trajnostnostno sonaravne paradigme je dejansko zelo radikalna, saj celotno doseganje zgodovino človeške vrste ključno označuje kolonizacija, količinska gospodarska rast in vse večji okoljski pritiski, a tudi odsotnost intelektualnih ali institucionalnih zmogljivosti ter etičnih vodil za doseganje ravnovesja med materialnimi potrebami človeštva in zmogljivostjo narave. Glede na dejstvo, da se razvoj praviloma povezuje s količinsko zasnovano gospodarsko rastjo, je morda primernejša uporaba trajnostni napredek namesto trajnostnega razvoja.

Sonaravnost kot postopno uravnoteževanje delovanja družbe (človeka) z naravo in okoljem je torej proces, od nižje (šibke) k višji (strogi, močni) stopnji sonaravnosti skupnosti, gospodarstva. Sonaravni način materialnega življenja družbe, države, regije naj bi omogočil čim bolj dolgo trajno, torej trajnostno (trajno) delovanje in obstoj družbe. Sonaravnost delovanja družbe je torej način, smernica (kažipot, smerokaz in hkrati pot) za doseg trajnostnosti kot medčasovne (medgeneracijske) kategorije, zgolj idealnega oziroma idealiziranega (zaradi neizogibne entropije vsake materialne dejavnosti) cilja. Današnje pojmovanje sonaravnosti ne pomeni zgolj živeti ob in od narave na trajnosten način. Dejansko daje podlago za preureditev človeške družbe po vzoru naravnih, samoregulirajočih in na dolgi rok stabilnih kompleksnih sistemov.

V zgolj nakazani mavrici različnih in različnih pojmovanja trajnostne paradigme in trajnostnega razvoja pa je skupna zelena nit jasna in nedvoumna: planetarno okolje je najširši in omejen sistem, njegovim univerzalnim zmogljivostim (beri= omejitvam) se morajo neobhodno prilagoditi vsi podsistemi, vključno z ekonomskim oziroma gospodarskim. Trajna količinska, visokoentropijska gospodarska ali kakršnakoli druga materialna rast na omejenem planetu z omejenimi viri in omejenimi samočistilnimi zmogljivostmi ni mogoča, z vidika medgeneracijske in medvrstne odgovornosti pa je tudi etično sporna. **Načelo ekološke optimalnosti in nujnosti prilagajanja na zmogljivosti okolja in ohranjanja narave, biotske raznovrstnosti, pa je v temeljnem nasprotju s predpostavko o nujnosti trajne ekonomske rasti.**

Od začetkov moderne ekonomije je namreč dolgoročna ekonomska rast osrednja tema teoretikov rasti, kot sta Smith in Marx. Za zgodovino zadnjih 200 let je značilna neprestana gospodarska rast, povečalo se je tako število prebivalcev, zlasti pa količina in kakovost proizvodnje. To je obdobje, za katero je značilna vera v možnost nezadržne rasti na vseh področjih (Seljak, 2000, s. 6). Prevladovala je mehanicistična koncepcija ekonomskega procesa kot krožnega toka (povezava produkcije in potrošnje) znotraj popolnoma zaprtega sistema, ki naj ne bi vplival na kvalitativne spremembe v okolju. Zlasti v obdobju 1870-1970 je dejavnik okolja dejansko manjkal v ključnem ekonomskem razmišljanju. Vendar tudi sodobni makroekonomski modeli po mnenju Sedlacka in Gjoksija (2009) ne vključujejo naravnih virov in izčrpavanja naravnega kapitala (npr. zalog rib in fosilnih goriv) v BDP. Ti okoljski (ekološki) ekonomisti, npr. Nicolas Georgescu-Roegen pa so gospodarsko dejavnost obravnavali (zgolj) kot podsistem okolja, ki gospodarski dejavnosti, snovno-energetskemu pretoku postavlja fizične ekosistemske omejitve, zlasti v zmogljivosti obnavljanja in sprejemanja, nevtralizacije odpadkov.

V zadnjih dvesto letih je gospodarska rast, omogočena s cenenimi fosilnimi gorivi in tehnološkimi inovacijami, motor sodobnih družb. V sodobnih demokracijah je trg postal osrednji organizacijski princip, obseg proizvodnje in potrošnje pa ključni instrument liberalizirane ekonomije (Sedlacko in Gjoksi, 2009). Vendar bi bilo potrebno uvodoma ločiti med dvema tipoma gospodarske rasti, količinsko in kakovostno. Količinska gospodarska rast naj bi bila rast s pomočjo brutalne sile, zasnovana na povečanju vnosov (dela, kapitala, surovin, energije). Kakovostna gospodarska rast pa

se lahko imenuje tudi »pametna rast« in je kvalitativna rast s pomočjo tehnoloških izboljšav, institucionalnih sprememb. Temeljna determinanta kakovostne rasti je dvig produktivnosti, predvsem s pomočjo infrastrukture in izobraževanja (znanja), preobrazbe gospodarstva od industrijskega k prevladi gospodarstva storitev (Sedlacko in Gjoksi, 2009).

V definicijah ekonomistov in ekologov obstojajo torej ključni razliki tako glede (ne)možnosti gospodarske rasti kot v pojmovanju pomena naravnega kapitala v skupnem kapitalu za prihodnje generacije. Razlike so posledica različnega gledanja in predpostavk o prihodnjem pomenu sestavin družbenega kapitala (naravni, fizični in ustvarjeni) z vidika medgeneracijske odgovornosti oziroma pravičnosti. Ekologi poudarjajo, da se je potrebno z vidika prihodnjih generacij osredotočiti na zaščito naravnih virov. Ekonomisti pa izhajajo iz predpostavke, da je potrebno izhajati iz celotne sestave družbenega kapitala, ki obsega naravne vire (okolje), znanje, pridobljen kapital itd. V poskusih približevanja ekološkemu gledanju vključujejo nekateri ekonomisti v ekonomske izračune naravni kapital, vendar vseh funkcij ekosistemov ni mogoče denarno ovrednotiti. To pomeni, da npr. rast ustvarjenega kapitala ne more zamenjati hkratnega izčrpanja naravnega kapitala, virov okolja. Količinsko večanje gospodarstva (ne pa rast kakovosti) kot podsistema planetarnega ekosistema je nezdružljivo z univerzalnimi omejitvami (prostor, naravni viri, samočistilne zmogljivosti okolja). Gre za nasprotje med ekonomskim konceptom maksimalnosti dobička in ekološkim konceptom optimalnosti. Nekateri ekonomisti še vedno zagovarjajo predvsem tezo, da ima globalno okolje visoko nosilno sposobnost in tokovi onesnaževanja naj še ne bi dosegli kritične ravni.

Alternativna ekonomska študija Blagostanje brez rasti (Velika Britanija) pa izhaja iz predpostavke, da za napredne ekonomije zahodnega sveta blaginja brez rasti ni utopično sanjarjenje, temveč finančna in okoljska nujnost (Jackson, 2009). Kvalitete življenja materialno zmernih družb, celovito pojmovanje blagostanje po mnenju Constanze in sodelavcev (2010) ne bo izboljšala ekonomska rast (stalno povečevanje privatnih dobrin in storitev na račun večje rabe energije in materialov), temveč prednostno večji obseg, dostopnost javnih dobrin in storitev, kot so izobrazba, infrastruktura, javno zdravstvo in ekosistemske storitev. Tako globalna stabilnost podnebja zahteva obravnavo ozračja kot globalne javne dobrine, fosilna goriva pa so tržna dobrina, ki spodbuja brezobzirno tekmovanje za njihovo posedovanje ne glede na negativne podnebne posledice. V vsakem primeru lahko zgolj ti. ravnovesno svetovno prebivalstvo (stabilizacija) in ravnovesno, sonaravno zasnovano gospodarstvo (kvalitativen, namesto kvantitativen gospodarski razvoj), ki ob večji stopnji zaposlitve trajno deluje v okviru univerzalnih prostorskih in okoljskih omejitev, znotraj regeneracijskih in asimilacijskih zmogljivosti po mnenju ekonomista Dalyja (2009) trajno omogoča preživetje in dvig blagostanja človeštva.

Civilizacijska sporočilna nota trajnostno sonaravne paradigme o nujnosti upoštevanja omejitev rasti je dejansko zelo radikalna, saj celotno dosedanjo zgodovino človeške vrste ključno označuje kolonizacija in količinska rast, odsotnost intelektualnih ali institucionalnih zmogljivosti za ravnovesje med materialnimi potrebami človeštva in zmogljivostjo narave. Kolonizacijski gospodarski razvoj človeštva pa kljub temu ni zadovoljil niti eksistenčnih materialnih potreb vseh prebivalcev planeta, hkrati pa načenja biološke pogoje življenja samega, njegove prihodnosti. Koncept razvoja v klasičnem pomenu predpostavlja (količinsko) rast, koncept trajnostnosti ohranjanja pogojev življenja pa je zasnovan na izhodišču, da rast ni mogoča na omejenem planetu. Dominantni in ekstremni ekonomski pogled na naravo in naravne vire jih obravnava zgolj kot neomejeno sredstvo za gospodarsko rast, ekstremni trajnostno sonaravni pogled na svet pa naravi pripisuje intrinzično (notranjo) vrednost.

Potrebujemo torej ekosistemsko odgovoren koncept razvoja in eksistence, način optimalnega gospodarskega in socialnega razvoja, večplastno pojmovanega blagostanja in kakovosti življenja, ki bo upošteval naravno ravnovesje in omejitve (bolje zmogljivosti), torej ne bo zasnovan na

neskončni, maksimalni količinski gospodarski rasti. Boleče prepoznavanje biofizičnih in etropskih meja za ekonomsko (količinsko) rast je torej redefiniralo ključne pogoje za ustvarjanje blagostanja v 21. stoletju. Po mnenju številnih okoljskih ekonomistov je prav dejstvo, da okolje, številni viri okolja (skupna dobrina) v obstoječem ekonomskem sistemu nimajo tržne cene, temeljni razlog za degradacijo okolja in neupoštevanje biofizičnih meja pri rabi naravnih virov. Vendar bi bilo sila naivno razmišljanje, da zgolj enostranska, sicer prepotrebna ekologizacija gospodarstva prinaša sklenitev trdnega miru, sožitja med človekom in naravo, okoljem.

Srž okoljskega konflikta sodobne civilizacije je prednostno zasnovan v prevladujoči etiki, morali sodobne civilizacije, ki se udejanja v sovražnem odnosu do narave in - prihodnosti. Po mnenju Anka (2009) je življenje po načelih trajnosti edini način, kako preživeti na tem edinem planetu, trajnost ni ideologija, je pa »spoznanje nujnosti«, ki pa ima več imen. A veliko bolj od imen in različnih pojmovanj trajnosti so pomembna- trajna dejanja, le-ta pa so sila redka... **Terminološke »trajnostne« nejasnosti so torej sila cenjen možni izgovor za netrajnostno prakso države, dejavnosti ali posameznika.**

Načela okoljske etike – vrednostna osnova trajnostne razvoja

Ali je načela trajnostnega, sonaravno zasnovanega razvoja, ki zahteva opustitev razširjene in za številne privlačne iluzije neomejenega potrošništva in trajno linearno zasnovanega dviga materialnega standarda, možno doseči brez vrednostnih, etičnih premikov?

Okoljska etika proučuje vrednost in moralni status okolja ter odnos človeka oziroma družbe do narave, okolja in njegovih sestavnih delov. Načela okoljske etike dopolnjujejo tradicionalno etično razmišljanje (antropocentrizem), ki je osredotočeno izključno na človeka. Osnovna značilnost širšega moralno vrednotnega odnosa je po mnenju Kirna (2004, 159) v tem, da se presoje o ravnanju človeka razširijo še na bogastvo človekovih razmerij do živali, rastlin, ekosistemov, narave in življenja nasploh. Okoljska etika torej prinaša nov izziv dosedanji etični tradiciji zlasti zahodne civilizacije. Zajema uporabnost etičnih izhodišč za odločanje o problematiki okolja, njen ključni vidik so moralna razmerja med človekom in drugimi vrstami in naravnim okoljem, ki vključuje tudi nežive sestavine. Z biološko - ekološkega vidika etika ni samo omejitev človekove akcije v boju za obstanek, temveč je tudi omejitev stalno rastočega človekovega materialnega razkošja v biosferi, ne glede na življenjske potrebe in razmere drugih bitij. **Moralna omejitev boja za obstanek je v človeški zgodovini veljala le znotraj družbe do ljudi, medtem ko do narave (drugih vrst) omejitev ni bilo.** Narava ni problem, problem je človek in njegov odnos do narave (Anko 2000).

Trajnostno sonaravna družba naj bi bila okoljsko znotraj- in medgeneracijsko odgovorna, socialno varna in pravična, gospodarsko uspešna, nenasilna do sočloveka (svetovni mir) in drugih vrst, zagotavljala naj bi dvig kakovosti življenja, humani napredek znotraj omejitev okolja (ekosistemov). Tradicionalne cilje izobrazbe »branje, pisanje in računanje« je torej potrebno dopolniti z »ekologijo, ekonomijo in socialno pravičnostjo«, interdisciplinarnim in sistemskim pristopom, krepitvijo sposobnosti odgovornega sprejemanja odločitev tudi ob upoštevanju potreb prihodnjih rodov in biosfere. Hkrati je potrebna globalna ekološka zavest, globalni ekološki državljan, ki naj bi po mnenju Kirna (2004, 219) ravnal po načelu: misli globalno, deluj lokalno. Okoljska etika oziroma okoljevarstvena etika je praviloma etični kompas ti. plitve ekologije in s tem trajnostno sonaravnega modela razvoja. Prednostno je zasnovana na varstvu okolja in naravnih virov (antropocentrični vidik), a vključuje tudi elemente varstva narave (ekocentrični vidik), zlasti pravic živali in ohranjanja nedotaknjenosti narave v omejenem obsegu.

Z vidika pojmovanja razmerja med človekom in okoljem so ključna naslednja polja okoljske etike (Plut 2004, 2008):

- planetarna in regionalna okoljska (ekosistemska) odgovornost - razmerje do lokalnega, regionalnega in planetarnega okolja oziroma kakovosti okolja ter do naravnih virov;
- ravnovesje ciljev napredka - ravnovesje med gospodarskimi, socialnimi, regionalnimi in okoljskimi koristmi.
- socialna (družbena) pravičnost - človeka vreden, zmeren materialni standard za vse prebivalke in prebivalce, odprava revščine;
- medgeneracijska enakost oziroma odgovornost - razmerje do bodočih generacij;
- odgovornost do živalskih in rastlinskih vrst - prepoznavanje t.i. notranje vrednosti narave, razmerje do drugih vrst.

Navedena polja okoljske etike predstavljajo pomembna vrednostna vodila civilizacijsko nujne »ekologizacije« vzgojno-izobraževalnega polja, s trajnostnim razvojem (napredkom) kot osrednjim, interdisciplinarno zasnovanim vsebinskim poljem.

Namesto prekomernega potrošništva pa tudi navidezno privlačnega naravovarstvenega romanticizma (»nazaj k naravi« - s skoraj 7 milijardami prebivalcev?!) trajnostna, sonaravna pot postavlja v ospredje ciljev človekovega blagostanja na planetarni ravni (Agenda 21..., 1992):

- zmerno materialno blaginjo za vse prebivalce sveta (v okviru okoljskih omejitev)
- socialno in ekološko (tudi regionalno) uravnoteženost
- visoko kakovost duhovnega življenja
- skrb in spoštovanje vseh vrst na Zemlji

Po mnenju Thiersteina in Walserja (2007) pa je potrebno konceptu trajnostnosti/sonaravnosti dodati vsaj še dva polja: demokratični politični sistem (proces) sprejemanja odločitev in vrednostni sistem družbe, zasnovan na etiki. Aktivno sodelovanje javnosti in troplastno zasnovana pravičnost, torej med posamezniki, regijami in generacijami sta dejansko prst in posoda trajnostne rastline, kjer so okoljski, ekonomski in socialni cvetovi. Koncept trajnostnosti/sonaravnosti torej ne sme biti zasnovan zgolj na objektivnih, materialnih trajnostnih sestavinah, vključevati mora tudi poti za doseganje trajnostnega cilja, torej procese udejanjanja, zasnovane na etiki in demokraciji. V obratnem primeru se bo lahko v prihodnosti paradigma trajnosti/sonaravnosti uveljavila kot ekototalitarizem leve ali desne ideološke zasnove.

Trajnostni razvoj in skromna praksa – primer Slovenije

Po porabi naravnih virov in proizvodnji emisij na prebivalca v Sloveniji (podobno kot druge gospodarsko razvite evropske države) dva- do štirikrat presehamo planetarno trajno sprejemljivo raven. Slovenija na splošno še povečuje okoljske pritiske, gospodarski razvoj poteka delno tudi na račun izčrpavanja okoljskega kapitala. Podobno kot druge evropske države tudi Slovenija na splošno (še) ne uresničuje ključne zahteve trajnostnega modela razvoja, do prihodnjih generacij odgovornega načina dviga blagostanja. Strategija razvoja Slovenije (2005) pa je kljub določenim pozitivnim okoljskim poudarkom v osnovi zasnovana kot razvojni model prehoda v model zelo šibke trajnostnosti/sonaravnosti, saj načrtuje kot glavni cilj dvig BDP (nekaj odstotna letna rast) in materialnega blagostanja tudi na račun zmanjšanja dragocenega in kritičnega okoljskega kapitala. Tudi zaradi drugačnih, kriznih razmer, izčrpanosti dosedanjega razvojnega modela in mednarodnih okoljskih obveznosti. **Tudi Slovenija potrebuje bistveno spremenjeno razvojno paradigmo, po našem mnenju trajnostno, sonaravno zasnovano vizijo in iz nje izpeljano strategijo razvoja.**

Ocene razvojnih možnosti in regionalnih virov Slovenije kot celote in njenih regij na eni strani in dosežena stopnja izčrpavanja naravnih virov ter stanje okolja na drugi strani podčrtujejo, da dejansko nimamo konkurenčnih prednosti za razvoj energetsko, okoljsko in prostorsko zahtevnega gospodarstva. Razvojno in etično skrajno zgrešeno bi bilo, da bi sedanjo krizo izkoristili kot alibi za okoljsko netrajnostni gospodarski razvoj. Tudi z vidika potenciala okoljskih virov je za Slovenijo torej **ključna in priporočena gospodarska usmeritev v smeri kakovostnega gospodarskega razvoja, okolju prijaznih proizvodov in storitev, trajnostnega prometa, sonaravnega turizma, zdrave hrane in ustreznega ekosistemskega vrednotenja in trženja varovanih območij, pokrajinske in biotske pestrosti.**

Na okoljskem polju trajnosti je Slovenija po formalni in dejanski plati (z vstopom v EZ leta 2004 in Strategijo razvoja Slovenije leta 2005) zelo previdno in sektorsko omejeno stopila iz razvojno-okoljske faze omejene kontrole onesnaževanja (zgolj s posameznimi elementi šibke sonaravnosti) in izčrpavanja okoljskega kapitala na račun določene rasti BDP v drugo sonaravno razvojno fazo - v šibko sonaravnost. Le-ta bi morala ob okrepljeni ekologizaciji dejavnosti trajati le še nekaj let, v najslabšem primeru do leta 2015 (optimalno-2012).

Razvojno fazo šibkega sonaravnega razvoja Slovenije do leta 2015 (2012) naj bi označevala omejena rast BDP, zelo omejena zamenjava naravnega kapitala z ustvarjenim kapitalom in stabilizacija oziroma začetek postopnega zmanjševanja snovno-energetskih tokov, porabe energije. V tej občutljivi fazi sonaravnosti je pomen ozelenjene državne pomoči na zakonodajnem, finančnem in izobraževalnem polju ključen, vključno z lastnimi zgledi (npr. zelena javna naročila). V omenjeni drugi fazi sonaravnega razvoja do leta 2015 (2012) morajo biti prisotne tudi posamezne sestavine močnejše sonaravnosti, zlasti pri načrtovanju razvoja in varstva narave obsežnih varovanih območij in večji vlogi obnovljivih virov energije.

Ker je skladnejši regionalni in policentrični razvoj okoljska hrbtenica sonaravnosti, je nujna čimprejšnja stabilizacija medregionalnih razlik, tudi s pomočjo razvojno in glede dostopa prebivalcev optimalnih, torej srednje velikih pokrajin (8-6). Razvojne regije oziroma pokrajine bi morale imeti primeren obseg kritične razvojne mase, visoko stopnjo avtonomije, a hkrati tudi temu primerno veliko lastno odgovornost za razvojne in druge odločitve. Potrebno sinergijsko združevanje dejavnikov trajnostnega razvoja in koncepta omogočajoče države se bo na regionalni ravni srečevalo torej s skromno kritično maso inovativnih človeških virov, ki je pomemben razvojni potencial tudi za aktiviranje rabe regionalnih obnovljivih virov in večjo stopnjo prehranske in energetske samooskrbe.

Glede na prekomerni prispevek Slovenije na prebivalca k globalnemu onesnaževanju in emisijam toplogrednih plinov (praviloma 2-3-krat nad globalno sprejemljivo količino), trajno nesprejemljivo rabo neobnovljivih naravnih virov, izčrpavanju lastnih okoljskih virov in tudi finančni neprimernosti neoliberalnega, visokoentropijskega vzorca, bi Slovenija morala v zelo kratkem obdobju preiti v naslednje **obdobje močnega sonaravnega razvoja (2015 (2012)-2030)**. Količinsko zasnovan razvoj naj bi zamenjal kakovostni razvoj v smeri zmernega materialnega blagostanja in socialne varnosti za vse prebivalce, zasnovan na občutnem zmanjševanju snovno-energetskih tokov, okrepljeni rabi obnovljivih in drugih regionalnih virov ter decentralizaciji na vseh ravneh, regionalni in lokalni samozadostnosti pri oskrbi s eksistenčno pomembnimi dobrinami, celostni in večplastni prilagoditvi na podnebne spremembe. Ozelenjen državni in občinski proračuni, podpore razvoju okoljskih tehnologij in sonaravnih dejavnosti, izvedena zelena davčna reforma namesto obdavčitve dela, avtonomija samozavestnih, inovativnih regij kritične razvojne mase in okrepljena sonaravna vzgoja ter izobraževanje naj bi bili ključni vzvodi razvojnega modela močne sonaravnosti.

V naslednjem, **zelo močnem sonaravnem obdobju (2030-2050)**, pa naj bi Slovenija dosegla visoko stopnjo kakovosti življenja vseh prebivalcev z okoljskimi pritiski v celoti v okviru planetarnih

in lokalnih zmogljivosti okolja, samooskrbo na ključnih poljih eksistence in zanesljivo zaščito biosfere, drugih vrst.

V razliko od številnih držav ima Slovenija velike naravnogeografske in okoljske zmogljivosti, raznovrsten in še dovolj ohranjen okoljski kapital, da lahko s sonaravno in inovativno zasnovano razvojno potjo države in avtonomnih regij do srede 21. stoletja doseže večplastno blagostanje s planetarno in entropijsko sprejemljivo rabo lastnega okoljskega kapitala. Vsako leto nadaljevanja sedanjega tveganega visokoentropijskega razvojnega in poselitvenega modela Slovenije in drugih držav sveta pa povečuje okoljsko tveganje in ogroža preživetje naših potomcev. Holistično zasnovana trajnostna vzgoja in izobraževanje na vseh ravneh šolanja ter s tem povezana spremenjena hierarhija vrednot, celostni kazalci merjenja človekovega in ekosistemskega blagostanja ter kakovosti življenja (namesto zgolj BDP-ja) so neobhodni gradniki udejanjanja trajnostne, sonaravne paradigme.

Zasnova alternativnega razvojnega programa za Slovenijo do leta 2020 skupine nevladnih organizacij in posameznih strokovnjakov za trajnostni razvoj predlaga razen horizontalnih ukrepov (npr. zeleno davčno reformo, zelena javna naročila) naslednje skupine projektov (Plan B za Slovenijo, 2007): prehod na družbo z nizkimi izpusti toplogrednih plinov (trajnostna energetska politika, trajnostna prometna politika), prilagajanje na podnebne spremembe in podeželje kot konkurenčna prednost Slovenije. Eno od okoljsko ključnih izhodišč je razen povečanja sonaravne rabe obnovljivih naravnih virov ničelna rast porabe energije in bistveno zmanjšanje ekološkega odtisa na osebo do leta 2020.

Predlagamo, da Slovenija najprej v zelo kratkem obdobju pripravi objektivno nacionalno bilanco in regionalne bilance razvojnih virov, s poudarkom na obnovljivih naravnih virih. Čim prej je potrebno izdelati nizko emisijsko in nizko entropijsko trajnostno strategijo razvoja Slovenije in vseh njenih regij, temu morajo slediti operativni, med-sektorsko usklajeni razvojni programi, programi regij. Sodimo, da je vizija trajnostno sonaravnega razvoja hkrati tudi tista, ki lahko akcijsko združi vladne in opozicijske politične stranke in civilno družbo, družbene partnerje (vlada, delodajalci, delojemalci, mreže civilne družbe). To šele omogoča pogoje za doseganje visoke stopnje nacionalnega soglasja in socialne kohezije (na načelu znotraj- in medgeneracijske solidarnosti in humanosti), ki sta za udejanjanje zahtevnega paradigmatičnega, zlasti miselnega in hkrati razvojnega preskoka, dejansko ključni postavki.

Slovenija mora po mnenju avtorjev dokumenta Kam po krizi – prispevek k oblikovanju trajnostne vizije prihodnosti (Hanžek in drugi, 2010) narediti paradigmatični prelom, ki terja drugačen sistem vrednot, nove pristope, drugačna izhodišča razvoja, drugačne poti, tehnologije. Potrebna nova paradigma sonaravnega, vzajemnega, odgovornega, medregijsko skladnejšega in trajno vzdržnega razvoja Slovenije ne sme biti več utemeljena na spodbujanju enostranske in količinsko zasnovane gospodarske rasti, trajnostni razvojni vzorec mora izhajati iz podmen okoljske etike in prilagoditve zmogljivosti okolja, kakovostnega gospodarskega razvoja, večje stopnje samozadostnosti (prehrana, energija), zmerne materialnega blagostanja in socialne varnosti za vse.

Hkrati pa se na drugi strani ponovno krepijo strateška razvojna razmišljanja, da je potrebno še okrepiti (neo)liberalne vzode reševanja večplastne krize, ki bodo omogočili visoko, trajno gospodarsko rast kot ključni cilj. Pojem »trajnostni razvoj« se v tem primeru uporablja zgolj kot figov list za nadaljevanje liberalizacije gospodarstva in spodjedanje biofizikalne osnove preživetja.

Zaključek

Na svetovni konferenci o okolju in razvoju leta 1992 v Rio de Janeiru je bil sprejet svetovni akcijski program ukrepov za uresničitev načel in sporazumov, načrt za uveljavljanje družbeno, gospodarsko in okoljsko trajnostnega (sonaravnega) razvoja - imenovan Agenda 21 (Agenda 21..., 1992). Politika in principi trajnostno sonaravnega napredka Agende 21 se (žal pričakovano!) niso udejanili v širši praksi in politiki držav ter mednarodnih dejavnosti. V prvi polovici 21. stoletja so zato še bolj potrebne bistvene večje spremembe v vrednostnem sistemu, izobraževanju in vzgoji, materialni dejavnosti in načinu življenja. Obstoječi vrednostni, gospodarski in tehnološki sistem, obstoječi vzorci globalizacije torej temeljnih globalnih razvojno-okoljskih nalog ne morejo rešiti. Kulturnega preskoka pa ne bo mogoče doseči v nekaj letih, po mnenju Assadouriana (2010) bodo potrebna desetletja vztrajnega delovanja izpostavljenih ti. kulturoloških pionirjev, ki bodo sposobni in pripravljeni stopiti korak stran od ti. realnosti, neutrudno, kljub številnim oviram vztrajno in potrpežljivo delovati v smeri trajnostne preobrazbe izobraževanja, podjetništva, vlade in medijev.

Sedanjo deterministično razvojno paradigmo, zasnovano na trajni rasti potrošništva, je brez slehernega dvoma potrebno zamenjati in udejaniti do srede 21. stoletja. Zaščita pred kolapsom človeške civilizacije zahteva nič manj kot popolno preobrazbo dominantnih kulturnih vzorcev in potrošniške kulture (Assadourian, 2010). Preskok v kulturnem, etičnem pomenu bo celo bolj temeljit, kot naj bi bilo prilagajanje na nove tehnologije ali vladne politike. Sveža sonaravna vizija napredka človeštva o soodvisnosti varstva okolja, socialne (širše družbene) pravičnosti in gospodarskega razvoja je eden od najbolj verjetnih in možnih odgovorov na civilizacijske, državne in regionalne izzive prihodnosti. **Nov okoljski imperativ 21. stoletja postavlja politično prioriteto globalnega preživetja nad kratkoročnimi interesi nacionalne in lokalne gospodarske rasti za vsako ceno, zasnovane na kulturi potrošništva.**

Zelene stranke evropskega parlamenta so izdelale integrirano zasnovan zeleni razvojni koncept za Evropo, ki poudarja nujnost reforme obstoječega kapitalizma. Ključna vsebinska polja udejanjanja zelenega razvojnega koncepta Evrope so energetika, promet in naravni viri (Sedlacko in Gjoksi, 2009). Izhaja iz predpostavke, da je lahko tudi ti. zelena gospodarska rast škodljiva za okolje, če zgolj prispeva k večji, visoki porabi naravnih virov. Torej tudi »zelena rast« ne more biti zgolj samo po sebi, izolirano sicer pomembna tehnološka platforma za eko-inovacije in eko-industrijo. Potrebne so ključne strukturalne spremembe, ki gredo celo preko horizonta nizkoogljičnega gospodarstva, nujna je torej opustitev netrajnostnih in gradnja trajnostnih sestavin, prehod od srednjeročnega k dolgoročnemu načrtovanju, vrednotenju in viziji.

Študija Blagostanje brez rasti v Veliki Britaniji tako izhaja iz predpostavke, da za napredne ekonomije zahodnega sveta blaginja brez rasti ni (več) utopično sanjarjenje, temveč finančna in okoljska nujnost (Jackson, 2009, s. 14). Kvalitete življenja materialno zmernih družb, celovito pojmovanje blagostanje po mnenju Browna (2006) in Constanze ter sodelavcev (2010) ne bo izboljšala ekonomska rast (stalno povečevanje privatnih dobrin in storitev na račun večje rabe energije in materialov), temveč prednostno večji obseg, dostopnost in visoka kakovost javnih dobrin in storitev, kot so izobrazba, infrastruktura, javno zdravstvo in ekosistemske storitve. Tako globalna stabilnost podnebja zahteva obravnavo ozračja kot globalne javne dobrine, fosilna goriva pa so tržna dobrina, ki spodbuja brezobzirno tekmovanje za njihovo posedovanje ne glede na negativne podnebne posledice.

T.i. agregirana rast antropogenih snovno-energetskih tokov torej ne omogoča delovanja človeštva znotraj okoljskih zmogljivosti, potreben je sonaravni prehod na vseh prostorskih ravneh, od planetarne do lokalne. Napredek in blagostanje človeštva bo potrebno zagotoviti brez trajne količinske rasti gospodarstva, življenje družbe mora postati manj materialistično, manj potrošniško, a okoljsko ravnovesno. Snovno-energetski in emisijski tokovi gospodarsko razvitih držav bi se do srede 21. stoletja morali zmanjšati za 3-4-krat, da bi se sprostil okoljski prostor za prepotreben dvig

materialnega blagostanja držav v razvoju. Vendar bi moral ob pomoči razvitih držav dvig blagostanja držav v razvoju vztrajno potekati s pomočjo sodobnih najboljših, okoljsko učinkovitih razpoložljivih sonaravnih tehnologijah, ki bi omogočile vse večji razkorak med gospodarsko rastjo in vplivi na okolje. Zavedati se moramo, da bo sonaravni civilizacijski prehod postopen, ustvarjati je potrebno razmere in udejanjati ustrezne vrednote, da bo kljub temu še pravočasen.

Zavedamo se, da je trajnostno oziroma trajno sonaravna, varčevalna razvojna pot »zmernega blagostanja« s hkratno odgovorno krepitvijo vseh sestavin blaginje srednjeročno težja in zato ozko politično (bolje - politikantsko) kratkoročno neželena. Zahteva namreč temeljni prelom z dosedanjo eksistenčno nesprejemljivo in zelo egoistično razvojno paradigmo ter prevladujočo enostransko potrošniško logiko, ki ne upošteva potreb prihodnjih generacij in celotne biosfere. Vse bolj pa postaja jasno, da druge civilizacijske alternative ni na obzorju. Trajnost uči odrekanja, samooomejevanja in samodiscipline, zato politično ni (še) zanimiva in zato se misel o njej širi le počasi. Ideja trajnosti se po Sizifovo vzpenja naravnost proti rastočim trendom potrošništva in globalizacije. Zato ni zanimiva ne za posameznega potrošnika ne za trgovce z dušo človeštva, je visok, nedosegljiv cilj – hkrati pa edini kažipot v prihodnost (Anko, 2009, s. 10).

To velja tudi za Slovenijo, ki ima še vedno dovolj trajnostnih virov, da zagotovi primerno, umirjeno, zmerno materialno blagostanje in večplastno varnost, kakovostno življenje za vse prebivalke in prebivalce brez ogrožanja eksistenčnih pogojev naših otrok, vnukov, pravnukov. Vsi ključni vladnih in občinskih politik pa bi morali biti že v naslednjem novem strateškem, razvojno varovalnem ciklu sonaravno zasnovani, zlasti na energetskem, prometnem in kmetijskem polju. Za udejanjanje tehnološko že optimalnih trajnostnih praks najbolj potrebujemo – trajnostni etični kompas.

Literatura

- Agenda 21, 1992, Programme of Action for Sustainable Development, United Nations Publications, New York.
- Anko, B., 2000. Kako ohranjati (in ohraniti) najvrednejšo naravo? Naprej k naravi II (zbornik -LDS). Ljubljana, str. 241-251.
- Anko, B., 2009, Pojem trajnosti in razvoj ideje, Berilo o trajnosti, Andragoški center Slovenije, Ljubljana, s. 13-20.
- Assadourian, E., 2010, The Rise and Fall of Consumer Cultures, State of the World 2010, Worldwatch Institute, New York, s. 3-20.
- Bell, S., Morse, S., 2003, Measuring Sustainability. London.
- Constanza, R., Farley, J., Kubiszewski, I., 2010, Adapting Institutions for Life in a Full World, State of the World 2010, Worldwatch Institute, New York, s. 85-90.
- Daly, H., 2009, A Steady-State Economy, University of Maryland. College Park.
- Hanžek, M., Gregorčič, M., Kajfež Bogataj, L., Kreft, L., Murn, A., Plut, D., Stanovnik, T., Školjč, J., Trontelj, J., 2010, Kam po krizi? Prispevek k oblikovanju trajnostne vizije prihodnosti Slovenije (tipkopis), Ljubljana.
- Jackson, T., 2009, Prosperity without Growth? The Transition to a Sustainable Economy, UK Sustainable Development Commission, London.
- Kirn, A., 2004. Narava-družba-ekološka zavest. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
- Lah, A., 1995, Leksikon Okolje in človek. ČZD Kmečki glas, Ljubljana.
- Lah, A., 2002, Okoljski pojavi in pojmi, Svet za varstvo okolja Republike Slovenije, Ljubljana.
- Mansfield, B., 2009. Sustainability, A Companion to Environmental Geography. Wiley-Blackwell, Chichester, s. 37 – 49.**
- Munro, D. 1995, Sustainability: Rhetoric or Reality, A Sustainable World, Sacramento-Claremont.
- Our Common Future, 1987, World Commission on Environment and Development, Oxford University Press, Oxford-New York.
- Pirnat, J., Anko, B., 2001, Znanost o okolju (skripta), Biotehniška fakulteta, Ljubljana.
- Plan B za Slovenijo: pobuda za trajnostni razvoj, 2007, Umanotera, Ljubljana.
- Plut, D., 2004. Zeleni planet? Prebivalstvo, energija in okolje v 21. stoletju. Didakta, Radovljica.

- Plut D., 2005. Teoretična in vsebinska zasnova trajnostno sonaravnega napredka. Dela 23, Ljubljana, s. 59-114.
- Plut D., 2008, Vrednotenje geografskega okolja in okoljska etika, Dela 29, Ljubljana, s. 63-76.
- Sedlacko M., Gjoksi N., 2009, Sustainable Development and Economic Growth: Overview and Reflections on Initiatives in Europe and Beyond, ESDN Quartely Report.
- Seljak, J., 2000, Merjenje uravnoveženega razvoja (dokt. disertacija), Ekonomska fakulteta, Ljubljana.
- Strategija razvoja Slovenije, 2005, Urad za makroekonomske analize in razvoj, Ljubljana.
- Thierstein, A., Walser, M., 2007, An Evaluation Framework of Quality Management of Projects for Regional Sustainable Development, Sustainable Development in Europe, Edward Edgar Publishing Limited, Cheltenham, s. 136 – 153.